

ІНТИМНИЙ ВИМІР ПИСЬМЕННИЦЬКОГО ЕПІСТОЛЯРІЮ**І. Й. Набитович**

Ільків А.В. Інтимний дискурс письменницького епістолярію другої половини ХІХ – початку ХХ століть / Анна Ільків. – Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2016. – 378 с.

Документальні жанри літератури завжди цікавили читачів-прихильників «живих» фактів, автентичних авторських образів, а для митців слова в різні часи були простором для документування важливих суспільно-історичних і мистецьких фактів дійсності, в епоху тоталітаризму – простором, частково вільним від цензури. В українському літературному процесі зі здобуттям незалежності відбулося оприлюднення документальних архівів як материкових, так і діаспорних письменників, що дозволило, з одного боку, по-новому осмислити й інтерпретувати їхню творчість, а з іншого – через зацікавлення документалістикою літературознавців і пересічних читачів змістити жанри нефікційної літератури із периферії до центру літературного процесу, а відтак і літературознавчих студій. До 90-х років ХХ століття в українському літературознавстві домінував фактографічний підхід у дослідженні листів. Письменницький лист розглядався і розцінювався як своєрідний коментар до оригінальної творчості письменника. Традиційно на основі листування реалізовувався біографічний метод інтерпретації оригінальної творчості. Актуальність дослідження обумовлена й дискусійним статусом листа на межі документальної і художньої літератури та недослідженістю епістолярного жанру в окреслений авторкою період.

Зважаючи на це, монографія Ільків Анни є актуальним літературознавчим дослідженням поетикальних особливостей та жанрово-стильових модифікації інтимного письменницького епістолярію II половини ХІХ – початку ХХ століть, взаємозв'язку епістолярної спадщини з дискурсом художньої словесності означеного періоду. Беззаперечною є наукова новизна праці. Адже це вперше на великому обсязі епістолярних текстів здійснено цілісний історико-літературний аналіз інтимної епістолярної спадщини вітчизняних письменників II половини ХІХ – початку ХХ століть як специфічного явища; розкривається сутність і функції інтимного епістолярію в тогочасному літературному процесі; любовний лист розглядається крізь призму художнього мислення письменників, мовностильового діапазону й авторської свідомості.

У рецензованій монографії відкривається перспектива дослідження письменницького епістолярію не лише у фактографічному, а й психологічному та естетичному планах. Такий погляд на лист не лише як на документ епохи, а й жанр художньо-документальної прози, в якому дійсність не фотографується, а перетворюється крізь призму авторської свідомості, продовжує концепцію листа літературознавців В.І. Кузь-

менка та Г.С. Мазохи, які у своїх дослідження розглядають лист як поліфонічний жанр.

Художній потенціал і жанрово-стильові особливості любовного епістолярію українських письменників II половини XIX – початку XX століть, різновиди художньої та естетично-світоглядної систем адресантів зазначеного періоду, наратологічні моделі любовного епістолярного діалогу досліджено на основі великого текстового масиву – на матеріалі опублікованого листування Т. Шевченка, П. Куліша, Марка Вовчка, М. Костомарова, Панаса Мирного, І. Франка, О. Кобилянської, О. Маковея, Лесі Українки, М. Коцюбинського, В. Стефаника, В. Винниченка, А. Кримського, Б. Грінченка, О. Луцького та інших адресантів у всіх його жанрових різновидах, що дало можливість описати специфіку інтимного листа й визначити його функції в літературному процесі II половини XIX – початку XX століть. Можна, звісно, говорити про певний еkleктизм літературознавчого інструментарію, але результативність дослідження та неоднорідність ілюстративного текстового матеріалу змушує визнати наукову продуктивність обраного авторкою шляху.

Цілком слушно А. В. Ільків до інтимного епістолярію відносить не лише любовні листи, але й товариські послання до найближчих друзів-однодумців, у яких адресант відкриває свою душу з максимальним ступенем щирості та відвертості. І хоча поняття інтимності має значно ширше семантичне значення, адже для кожної творчої особистості інтимне – це глибоко індивідуальне, все ж таке потрактування поняття інтимного призвело б до розмитості предмета дослідження, тому обраний авторкою монографії шлях диференціації інтимного дискурсу на любовний та дружній цілком виправданий.

У перших двох розділах монографії дослідниця здійснила аналіз наявних у сучасному літературознавстві підходів до листа як жанру документальної літератури, окреслила основні віхи розвитку епістолярного жанру в українській літературі, простежила еволюцію інтимного дискурсу в світовій філософській думці та в літературі, а також конкретизувала низку теоретичних положень щодо епістолярного жанру. Авторка монографії здійснила велику роботу над впорядкуванням термінологічного апарату дослідження, запропонувала власне визначення «інтимного епістолярію», а також конкретизувала та доповнила ряд дефініцій, систематизувала домінуючі принципи класифікації листів. При окресленні теоретико-методологічних засад дослідження А. В. Ільків дотримується полемічності викладу: демонструє множину різних наукових підходів до епістолярного жанру і завжди тактовно й аргументовано відстоює власний погляд на ту чи іншу літературознавчу проблему.

Прикметно, що жанр письменницького листа у монографії розглядається у різних проєкціях: як психоаналітичний простір для втілення авторського «я», тобто лист як своєрідний психотекст, лист як мега-текст, лист як его-текст, лист як спосіб відчуження і зближення епісто-

лярних комунікантів, лист як діалог культур, трансляція світоглядів, накладання світів, лист як стилістична система самовираження.

Цілком виправданим є потрактування листа як метажанру. Так, до метажанрових характеристик листа А. В. Ільків відносить єдність літературних і позалітературних ознак, що становлять собою художньо-документальну цілісність тексту; жанровий синкретизм на рівні різних родів і видів літератури; розвиненість системи жанрово-стильових модифікацій; потреба для максимально повної рецепції залучення широкого контексту – гіпертексту; побудова документальних образів крізь призму мистецького бачення світу. У III та IV розділах дослідження дослідниця звернулася до аналізу релігійного світогляду митців, засад їхнього філософського і творчого мислення. Авторка приходить до логічного висновку, що крім любовної тематики, романтичний інтимний лист стає текстовим простором, на фоні якого розгортається історіософська тематика, процес усвідомлення авторами своєї національної своєрідності й ідентичності.

Цікавими є спостереження А. В. Ільків про трансформацію біографічного матеріалу в романтичному листі, що веде до ідеалізації й міфологізації «я» автора, зародження ліричного начала в епістолярній оповіді, відтінює подієво-оповідний рівень тексту, вибудовуючи подвійну темпоральну перспективу романтичного листа: дейктична проекція «тут-і-зараз» (психоемоційний стан автора під час написання листа) мимоволі накладається на дейктичну проекцію сюжету листа.

Важливо, що дослідниця не оминула наратологічного рівня тексту, наприклад, важливими є висловлені твердження про особливу форму нарації модерного листа, представлену в епістолярних діалогах О. Кобилянська – Леся Українка, В. Стефаник – В. Морачевський, А. Кримський – Б. Грінченко. Генезу чоловічої епістолярної дружби авторка монографії вбачає в латиномовних листах Г. Сковороди до М. Ковалинського, які в свою чергу опиралися на досвід артикулювання чоловічих взаємин в античних посланнях Сенеки до Луцилія. Цікавими є спостереження А. В. Ільків про інтровертивність наратора у модерному інтимному листі, якого вона розглядає або крізь призму нарцисизму, або внутрішньої авторської настанови на самопізнання. Адресат модерного листа через алузії, цитування попередніх листів-відповідей чи інтуїтивне передбачення майбутніх відповідей часто демонструє трансцендентний зв'язок зі своїм віддаленим у часі й просторі епістолярним співрозмовником, вихід на метафізичний рівень емоційного зв'язку.

Щодо висловлення критичних зауваг до монографії, то варто відзначити, що авторка надає перевагу дослідженню листа за адресатом, однак концепція листа не завжди детермінована концепцією адресата. Наприклад, у багатьох листах І. Франка до О. Рошкевич виклад власних суспільно-політичних, культурологічних та літературознавчих концепцій є визначальним для автора, тоді як адресат – лише уявний пасивний

слухач, який мало впливає на інтенційність адресанта.

Попри висловлену критичну заувагу, до важливих здобутків рецензованої монографії можна віднести аргументовані висновки щодо еволюційних змін епістолярного жанру як наслідок синтезу з жанрами художньої літератури, які дослідниця виводить із типологічного зіставлення жанрових модифікацій на рівні романтичного та модерного листа в українській літературі.

Насамкінець варто наголосити, що монографія відзначається виваженістю суджень та раціональною прозорістю викладу. У цілому ж рецензована праця є етапною в сучасному літературознавстві, зокрема в дослідженнях специфіки жанрів документальної літератури. Вже сьогодні із впевненістю можна сказати, що літературознавча праця А. В. Ільків буде незамінною у навчально-освітній практиці і стане ґрунтовною основою для подальших досліджень епістолярного жанру в українській літературі.

м. Київ